

KÍSÉRLET A CIGÁNYSÁG DEMOGRÁFIAI SÚLYÁNAK MEGHATÁROZÁSÁRA A TÖRTÉNELMI VAS MEGYE MIKROTÁJAIN

BALIZS DÁNIEL

ATTEMPT TO DEFINE THE DEMOGRAPHIC WEIGHT OF THE ROMA PEOPLE IN THE
MICROREGIONS OF THE HISTORICAL VAS COUNTY

The studies on the demographic and sociologic character of the Roma people are mostly focused on the northeastern part of Hungary or the Carpathian Basin. There are few researches from the western part of these regions which are only sparse inhabited by the Roma although the increase of their demographic weight is almost as fast process as in the other part of the Carpathian Basin. This paper is focusing on the microregions of Vas County and to the neighbouring Austrian and Slovenian areas. The aim of the study is to estimate accurately of the number of the Roma people in regional and local level as well. I used as many scientific data source as I could to achieve this goal. The main result of my research is a usable database which is suitable to use by examination of other areas. Besides of the measuring demographical character of Roma, I present in this paper some elements of the coexistence of ethnic communities (segregation, conflicts, etc.) as well.

BEVEZETÉS

„Ki a cigány?” – teszi fel a kérdést Ladányi János és Szelényi Iván ismert tanulmányuk címében. A 70-es évektől a hazai szociológia, demográfia és társadalomföldrajz egyre nagyobb hangsúlyt helyezett a romakutatásokra. Először főként a cigányság lélekszámának, területi elhelyezkedésének definiálására került a fókuszpontba, ezt némi késéssel – mintegy utólagosan pótolva a hiányt – követték azon munkák, melyek a népcsoporthoz tartozók megszámlálását megelőzően fontosnak érezték meghatározni azon ismérveket, melyek alapján eldönthetjük, kiket sorolhatunk vagy kik sorolják magukat ezen etnikumhoz; milyen társadalmi jellemzőkkel, identitással, illetve kilátásokkal bír a hazai népesség idetartozó része. Az utóbbi években pedig mind inkább előtérbe kerülnek a cigányok munkaerőpiaci, egészségi, szociális, oktatási stb. helyzetét taglaló kutatások. A szakmai hangsúlyeltolódások a felsorolt kérdések egyikének a létjogosultságát sem kérdőjelezi meg: az oktatási szegregáció kutatása vagy a roma attitűdvizsgálatok lefolytatása mellett változatlanul nagy jelentősége van annak, hogy a cigányok mennyien vannak, a népességnek az ország különböző tájain mekkora hányadát alkotják, és milyen változások alakították/alakítják a mai állapotot.

Hol kutatják legtöbbet a cigányokat? A válasz kézenfekvő, ugyanakkor nem lenne feltétlenül magától értetődő: ahol a legtöbbben vannak. Olyan térségekben, ahol immár nem csupán lokális (városrész, település, kistérség), hanem regionális (megye, régió) szinten is a népesség számottevő hányadát alkotják. Ilyen kiemelt terület Észak-Magyarország, Észak-Alföld, a kettőt gyakran egybevonva (és olykor három megyére – Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg szűkítve) Északkelet-Magyarország, illetve a Dél-Dunántúl, azon belül főként Baranya. Az urbánus terek átformálódása, a településen belüli szegregáció, a lakás- és épületállomány állapotának leromlása és revitalizációja kapcsán pedig Budapest kerül a kutatások fókuszába, a fővárosi cigányság létszáma ráadásul az utóbbi évtizedekben kiemelt ütemben növekedett.

Ami az előbb felsoroltakból kimaradt – a Dél-Alföld, Közép- és Nyugat-Dunántúl – nagyobb összegző munkákban általában kénytelen beérni néhány sorral vagy bekezdéssel, szerencsésebb esetben egy-egy tanulmány, monográfia vagy helytörténeti kiadvány foglalkozik egy adott település, esetleg kistáj roma népességével. Ám amíg országos szinten ismétlődő kutatások kísérlik meg a cigányok lélekszámát meghatározni, továbbá figyelemreméltó mélységű elemzések születnek a borsodi, szatmári vagy józsefvárosi szociális vagy etnikai feszültségekről, addig pl. a Nyugat-Dunántúlon még megközelítőleg sem tudjuk, hány roma él.

E tanulmány a Vas megyei cigányságot veszi górcső alá; háttérét 2011 és 2015 közötti, a terület etnikai mintázatát felmérő, helyszíni vizsgálatokra és számos adatforrásra támaszkodó kutatás szolgáltatja. Ennek során lélekszámukat, területi elhelyezkedésüket taglalom a romák megjelenésének időpontjától (17. század vége) napjainkig. A tanulmány kitér szegregációjuk mértékére és térbeli sajátosságaira, valamint egy-egy mintatelepülés cigány közösségének etnikai földrajzi szempontú vizsgálatára is. A fő kérdések az alábbiak:

- a romák jelenlegi lélekszáma, ennek változásai, illetve az ezt befolyásoló tényezők;
- a roma közösségek földrajzi elhelyezkedése, ennek átalakulása;
- hol található a vizsgált területen olyan települések, településrészek, ahol a cigányság a megyei átlagtól számottevően nagyobb súlyt, esetleg többséget képvisel?

1. A VIZSGÁLT TERÜLET

A vizsgált terület Vas vármegye, amely egy 900 éven át létező, stabil keretekkel rendelkező közigazgatási és történeti-földrajzi egység volt. Létrejötté közvetlenül kapcsolódik a magyar államalapítás időszakához, határai évszázadokon keresztül alig változtak, noha peremterületei nem mindig tartoztak egyértelműen a Magyar Királysághoz (zálogosítások, illetve a török terjeszkedés miatt). A 19-20. század fordulóján területe 5.472 km², lakossága 436 ezer fő volt, utóbbi napjainkra – az 1970-es évekig tartó lassú gyarapodást követően – 399 ezer főre csökkent. A megye történelmét, gazdasági viszonyait és fejlettségi szintjét, illetve nyugati orientációját hosszú időn át meghatározta a Kárpát-medencén belül elfoglalt térbeli helyzete, egyes vidékei már a középkor vége óta sokkal inkább az osztrák tartományok és Bécs, mintsem a magyar centrumtérsegek irányába gravitáltak. Népeisége a 16. századig háromnegyed részben magyar volt (növekvő arányú német és szláv népeiséggel), a magyarok részeseése a 19. század elejéig a nem magyar ajkúak (főként németek és horvátok) folyamatos betelepülésével párhuzamosan zsugorodott (50% alá). A tendencia az 1850-es évektől fordult meg, a magyarság aránya 1880-ban 49, 1910-ben 57, az időközben három különböző államter között felosztott megyében. 1980-ban 63,6%-ot ért el, ezek után viszont a hazai kisebbségek „etnikai ébredése” valamint a nemzetiségükről nem nyilatkozók számának gyors növekedése révén lassú csökkenésnek indult.

A hatalmi-politikai struktúra 20. századi módosulásai az etnikai viszonyokban is erőteljesen éreztették a hatásukat. 1920 óta a terület 60%-a tartozik hazánkhoz, csaknem egyharmada Ausztriához és tizede Szlovéniához. A három „nagy” nemzetiség (s egyben a három államalkotó nemzet: a magyar, az osztrák és a szlovén) egyre inkább kitölti a rendelkezésére álló államteret, egyidejűleg az első világháborút lezáró békék következtében a határok két oldalára kerülő, akkor még komoly (1920: 41 ezer, 2001: 13 ezer fő¹) tömeget képviselő kisebbségi népeiség fogyásával, tévesztésével. E folyamatot elsősorban az Ausztriába (Burgenlandba) beáramló külföldi (kárpát-medencei magyar és roma, balkáni illetve török) népeiség aránynövekedése, és a cigányság vizsgált terület egészén tapasztalható lélekszám-gyarapodása fordíthatja meg.

A vizsgált terület tehát Vas megye *történelmi* területe, ami a jelenlegi mellett magában foglalja az ausztriai Burgenland és szlovéniai Muraköz szomszédos térségeit is. Ugyanakkor, amint látni fogjuk, Vas megye jelenlegi területére a másik két történelmi „megye-résznel” nagyobb hangsúlyt helyezünk.

---

¹ A történelmi megyeterületen élő kisebbségek összesített lélekszáma.

2. MÓDSZEREK, SZAKIRODALMI HÁTTÉR

Mivel a tanulmánynak nem célja a cigányság szociokulturális vagy éppen demográfiai helyzetének taglalása, hanem – földrajzi elhelyezkedésük mellett – főként lélekszámuk meghatározására helyezi a hangsúlyt, ennek kapcsán fontos megválaszolni a kérdést: a népszámlálások során megállapított szám eltér-e (és ha igen, mennyiben?) a valós értéktől. A hivatalos adatok közzé tétele természetesen nem marad el, melyek elsősorban viszonyítási alapul szolgálnak. A fő módszer az alternatív adatforrások jóval nagyobb munkát igénylő felkutatása és a vizsgált területre történő alkalmazása. Ezen adatbázisok révén a valós helyzethez jóval közelebb álló lélekszám-értékekhez jutunk, mint a censusok önbevalláson alapuló eredményeivel. Az adatbázis felépítését tehát tekinthetjük a tanulmány egyik fő tudományos hozzájárulásának.

A másik fontos metódus a terepmunka, mely helyszíni megfigyelésekből, interjúkból, helyben elérhető szakmai anyagokból (helytörténet, feljegyzések a települési cigányságról stb.) áll össze. A vizsgált térség körülbelül 40-50 településén jártunk, összesen 33, az adott település illetve a tágabb terület etnikai mintázatát, az ott élő kisebbségi közösségek önazonosságtudatát taglaló interjú készült. E terepi munkák tapasztalatait, valamint a helyi polgármesterekkel, egyházi személyekkel, oktatási intézmények vagy kisebbségi önkormányzatok munkatársaival folytatott beszélgetések cigányságra vonatkozó részei jelennek meg ebben a munkában².

Hivatalos adatokat a modern népszámlálások elindulása óta találunk. 1880-1910 között a vizsgált terület egységesen a Magyar Királyság része volt, ezek után három különböző állam (Ausztria, Magyarország, Jugoszlávia/Szlovénia) keretei közé tagolódott, melyek területén a censusokat eltérő időpontokban és gyakorlattal bonyolították le (bővebben ld. *PAPP 2010*). A romák hivatalos lélekszámát minden esetben, az egyes censusokban talált értékekből kiindulva adtam meg (összegezve vagy országanként ismertetve – ld. *1. táblázat*).

A cigányság sajátos „etnikailag rejtőzködő” magatartásából adódóan a különböző módszerekkel, eltérő szempontrendszer alapján lefolytatott kutatások során a romák lélekszámára igen eltérő eredmények születhetnek (*KEMÉNYFI 1999*), emiatt az idevonatkozó becslések is meglehetősen tág határok között mozognak. A téma szerteágazó jellege e tanulmány keretein belül nem teszi lehetővé annak teljes bemutatását, azonban egyértelmű, hogy a legfőbb szemléletbeli eltérés a cigányság mint etnikai csoport lehatárolása, ezen belül a cigány mint etnikai kategória definiálása terén mutatkozik. Ennek kapcsán a „Ki

---

² A kutatás során az interjúzás mellett kérdőívezés, illetve a temetők etnikai szempontú felmérése is megtörtént; az interjú témák adott településhez illeszkedtek, de általában véve az összes kisebbségi közösség – magyarok, németek, horvátok, szlovének, cigányok stb. – életét célozták.

a cigány?” kérdésre adott válaszok között húzódo ellentét lényegében a társadalmi minősítés illetve az önbevallás metodikai szembenállásaként csapódik le, hangsúlyt helyezve az egyes módszerek etikussága illetve hatékonysága vonatkozásában felmerülő nehézségekre is (SZUHAY 1997, LADÁNYI–SZELÉNYI 1997, HAVAS–KEMÉNY–KERTESI 1998, HABLICSEK 2007).

Munkánkban minden esetben a népszámlálási adatot tekintjük hivatalosnak, az egyéb forrásokból származó értékeket pedig becslésnek. Utóbbiak esetében számos kútfőből meríthetünk:

- FÉNYES (1836) nagymonográfiája már tartalmaz utalásokat a Vas megyei cigányságról.
- Az 1851. évi népszámlálás, amely ugyan a teljes népességre kiterjedő hivatalos összeírás volt, metodikai okokból mégsem illeszthető a modern hazai censzusok sorába (DANYI 1993).
- Az 1893. évi cigányösszeírás, mely – a korszakban egyedülálló módon – a korabeli Magyar Királyság egészén felmérte a cigánynak minősített lakosok számát (A MAGYARORSZÁGBAN...1895). Noha a felmérés eredményeit csupán járások szintjén publikálták, illetve bizonyos módszertani problémák is felvetődnek (pl. a nem célszerű időpontválasztás), az adatok így is hasznosíthatóak. Külön ki kell emelni, hogy nemcsak a cigányság lélekszámáról, hanem nyelvtudásáról is közöl információkat.
- A radikalizálódó ausztriai politikai viszonyokból és közhangulatból adódóan a főként a vizsgált területen koncentrálódó ausztriai romák lélekszámát minél pontosabban igyekeztek meghatározni, erre vonatkozóan az 1930-as évek második felében évente adtak meg újabb és újabb becsléseket (STAUDINGER 1985).
- A magyarországi Tisztiorvosi Szolgálat által lefolytatott kutatás, mely az 1941. évi népszámlálás adatait volt hivatott pontosítani. Célul tűzték ki a hazai cigány népesség teljes felmérését, lélekszámuk mellett életkörülményeik, szociális helyzetük stb. feltárását is (KERTESI–KÉZDI 1998).
- A 20. század második felére vonatkozóan számos becslés látott napvilágot, többek között a fent említett KERTESI–KÉZDI (1998) szerzőpáros, illetve más, cigánysággal (is) foglalkozó hazai (KOC SIS–KOVÁCS 1991, KOC SIS 2002, KEMÉNY 2004, HABLICSEK 2007) és külföldi (JOSIPOVIČ–REPOLUSK 2003, BAUMGARTNER–FREUND 2004) kutatók tollából. Célszerű külön kiemelni az 1970-1980-as évek megyei Cigányügyi Koordinációs Bizottságainak (CIKOB I) tevékenységét, melyek időről-időre becsléseket nyújtottak a cigányság lokális létszámáról.

A cigányság általános helyzete, valamint egyes lokális sajátosságok feltárásához számos egyéb szakmai forrás felhasználható; ezek egy része egy

nagyobb térség (ország, makrorégió) cigányságával foglalkozik, de találunk köztük kifejezetten a vizsgált területre (pontosabban annak egy-egy részletére) fókuszáló tanulmányt is. Jól hasznosíthatóak *MEZEY (1986)* és *VÁRADI (2009)* történeti jelegű munkái, melyek információkat nyújtanak többek között a cigányság Vas megyébe történő betelepüléséről, életmódjáról, valamint az őket érintő felmérésekről. A burgenlandi romák identitásával, történelmével *HALWACHS (2011)* foglalkozott, aki nyelvhasználati jellemzőik 20. századi átformálódására hívta fel a figyelmet: a magyarok, németek, horvátok és szlovének között élő nyugat-dunántúli romák eredetileg ugyanazt a cigány nyelvjárást beszélték, saját nyelvük mellett pedig számottevő hányaduk használta aktívan környezetének nyelvét vagy nyelveit is (két- vagy háromnyelvűség). Az alig száz évvel ezelőtti történet határváltozások következtében mára a három különböző országban élő cigányok körében saját dialektusok alakultak ki, melyek kölcsönös érthetősége alacsony. Paralel folyamaként a romák többnyelvűsége is más jelleget öltött, immár saját nyelvük mellett csak az adott államnyelvet beszélik, sőt nagyobb részük anyanyelvévé a magyar, a német vagy a szlovén vált. Érdekes adalékot nyújt a „határok által megosztott” cigányság nyelvi-kulturális sajátosságairól *KARDOS (2012)*, akinek kutatásában hangsúlyozottan jelenik meg az osztrák-magyar-szlovén hármashatárnál élő romák rendkívül összetett, a származás, az anyanyelv, a szülőháza, sőt a foglalkozás tényezői által meghatározott identitásvarianciák sokasága. A települési szintet megcélzó vizsgálatok közül érdemes kiemelnünk a Szombathely szomszédságában fekvő Toronyról szerkesztett monográfiát, mely a községben élő, nagy létszámú cigány közösség helyzetére is kitér (*CSAPÓ-KOCSIS 2009*). Felsőőr (Oberwart) tradicionális cigányságának munkaerőpiaci lehetőségeiről és szociális viszonyairól *LEONI (2004)* munkája alapján tájékozódhatunk.

3. CIGÁNYSÁG A TÖRTÉNELMI VAS MEGYÉBEN

A történelmi Vas megyében – a Kárpát-medence más tájaihoz hasonlóan – feltehetően már a középkor végén megjelent a cigányság. Első jelentősebb említésük Batthyány Kristóf dunántúli főkapitányhoz kötődik, akinek jóvoltából a cigányság 1674-ben lehetőséget kapott a nagyobb számú letelepedésre, melynek során főként a Felső-Őrségbe, valamint Borostyánkő környékére és egyes Pinka melletti falvakba (pl. Kiskarasztos) költöztek (*BAUMGARTNER 1995*).

A 18. századból kevés információval rendelkezünk, ám feltehetően az ekkor még jelentős részben vándorló életmódot folytató romák száma lassan emelkedett. Lélekszámuk megállapításának nehézségei nemcsak egyes közösségeik folytonos mozgásából, hanem a 18. századi cigányellenes intézkedések (kényszer-áttelepítések, az endogámia tiltása stb., ld. *HALWACHS 2011*) utóhatásaiból is adódhatnak. A cigányok létszámáról *FÉNYES (1836)* sem

közöl pontos értéket, csupán annyit tudhatunk meg a romákról, hogy kevesen, többnyire más nemzetiségekkel keverten élnek a megyében. Említésre méltó arányt már ekkor is a felsőöri járás egyes községeiben érhetek el.

Az 1851. évi népszámlálás 1078 cigány lakost (0,4%) talált, ez számít róluk az első, egész megyére vonatkozó adatnak (*DANYI 1993, VÁRADI 2009*). A modern censzusok időszakától a nemzetiségi adatok megbízhatósága megnövekedett, ám a cigányság lélekszámának meghatározása továbbra is nehézségekbe ütközik. A népszámlálás során az egyéb kategóriába kerültek, ezért több esetben számukról csupán becslést adhatunk meg. 1880-ban hozzávetőlegesen 1000-1100 személy vallhatta magát cigány anyanyelvűnek a történelmi Vas megyében. A pontos lélekszám meghatározását nemcsak a korabeli adatközlési gyakorlat akadályozza, hanem a cigányok körében már ekkor elterjedt nyelvi asszimiláció illetve a sajátos, rejtőzködő identitás. Az 1893. évi cigányösszeírás a másfél évtizeddel korábbi érték négyszeresét (4073 fő) állapította meg (*A MAGYARORSZÁGBAN...1895*); az összeírás alapvetően antropológiai és kulturális jegyek, tehát a többségi társadalom megítélése alapján különítette el őket. A legtöbben a felsőöri (975 fő, 2,2%), kőszegi és szombathelyi járásban éltek. Számos, a megye északnyugati peremén elhelyezkedő községben a lakosság jelentős hányadát (15-20%-át) alkották (Buglóc, Óhodász, Vágod stb.), valamint számottevő közösségeik éltek a felső-órségi magyar falvakban is; a legmagasabb arányban viszont a Szombathely melletti Ondódot (33,6%, 207 fő)³ lakták (*KERTESI-KÉZDI 1998*). Nyelvhasználati jellemzőik és önazonosságtudatuk kapcsolata sajátos: csupán 43%-uk ismerte és mindössze 27%-uk használta elsődleges nyelvként a cigányt. Ellenben csaknem felük magyar, ötödük német anyanyelvű volt.

1900-ban közösségük hivatalos lélekszáma 1331, 1910-ben 3068 fő volt, utóbbi csaknem háromszorosa az 1880. évinek, ám a növekedés nemcsak természetes szaporodásuknak vagy bevándorlásuknak, hanem anyanyelvi hovatarozásuk erőteljesebb vállalásának is köszönhető. Tényleges lélekszámukat körülbelül 6000 főre becsülhetjük, legnagyobb létszámban feltehetően továbbra is a felsőöri járásban éltek, illetve megkezdődött bevándorlásuk a nagyobb településekre is. A magukat cigánynak vallók kétharmada csak anyanyelvén beszélt, ám jelentős volt körükben a magyarul (21%) és németül (18%) is tudók aránya. Feltételezhetően körülbelül minden ötödik roma háromnyelvű volt, a cigány mellett a legtöbben magyarul és németül is beszéltek, utóbbi elsősorban a sajátos helyzetű Felső-Órségben lehetett gyakori.

A két világháború közötti időszakban a határváltozások következtében immár megosztott cigányság létszámát az 1934. évi osztrák, illetve az 1941. évi

---

³ A településen a 18. század végén jelentek meg a cigányok (CSAPÓ-KOCSIS 2009), az 1930-as években 500-600 fős közösségük már a lakosság többségét alkotta (MEZEY B. 1986).

magyar (mely tartalmazza a Muravidék adatait is) népszámlálási alapján rekonstruálhatjuk⁴. A vizsgált terület magyarországi részén anyanyelv szerint 1235, nemzetiség szerint 1145 cigány lakos élt, az adat felvételezés önbevallás alapján történt. Ezzel szemben az 1934. évi ausztriai népszámlálás egyik újítása volt a főként magyar ajkú cigányság statisztikai különválasztása (részben a magyarok számának csökkentése céljából), így burgenlandi számuk a korábbi értékek többszörösére nőtt (5068 fő, *PÁLHÁZY 2000*)⁵. A népszámlálások szerint tehát a második világháború előestéjén területünk egészén mintegy 6200 roma lakos élt. Ausztriában legnagyobb számban Felsőőr környékén és attól északra, valamint a Lapincs mentén éltek, Magyarországon a speciális helyzetű Ondód mellett Szombathely és Jánosháza adott otthont a legnépesebb roma közösségeknek.

A hazai cigányság eddigieknél pontosabb számának meghatározásához még ugyanebben az évben a Tisztiorvosi Szolgálat a helyi orvosok segítségével települési becslést készített (*KERTESI-KÉZDI 1998*). A felmérés megállapítja, hogy a vizsgált terület jelenleg hazánkhoz, illetve Szlovéniához tartozó részén összesen 5487 cigány lakos élt. Az előbbieken részletezett források összevetését követően a történelmi Vas megye cigányságának lélekszámát az 1930-1940-es évek fordulóján 10,5 ezer főre, arányát 2,3%-ra becsülhetjük.

A cigány népesség második világháborús katasztrófája pótolhatatlan veszteséggel járt. A romák 48%-a a mai burgenlandi térség lakója volt, utóbbiakat 1939 elején a számukra létesített lakompaki táborba gyűjtötték, ahonnan egy részüket később a lódzi gettóba, a többieket Auschwitzba szállították (*BAUMGARTNER 1995*). A burgenlandi romák mintegy 10%-a élte túl a deportálásokat, 1948-ban a tartományban 870 roma élt (*HALWACHS 2011*), ebből körülbelül 400 jutott a vizsgált területre⁶. A magyarországi oldalon a romák gyűjtőtáborokba szállítása 1944 júliusától indult meg. 1945 márciusáig 25-30 ezer magyarországi cigányt deportáltak (*MEZEY 1986*), elsősorban az ország nyugati megyéiből. Noha az üldözöttek száma Magyarországon igen magas volt, az áldozatok aránya messze elmaradt a burgenlandi átlagtól, mivel az esetek túlnyomó részében a cél munkásszázadok felállítása és nem a fizikai megsemmisítés volt. A hazai cigány áldozatok számát a témával foglalkozók igen tág határok közé teszik, *MEZEY (1986)* 20-25 ezer, *KOCSIS (2002)* viszont ötezer főről tesz említést; a helyi emlékezet (Vas megyében néhány száz fő

---

⁴ Ennek oka, hogy az 1930. évi jugoszláv népszámlálás a Muravidékre nem publikált nemzetiségi adatokat.

⁵ A tartományi vezetés 1936. évi becslése szerint a vizsgált terület burgenlandi felén 5715 cigány lakos élt, kétharmaduk a felsőőri járásban. Arányuk elérte az 50%-ot Vágod, Kiskarasztos és Buglóc községekben (*STAUDINGER 1985*).

⁶ A túlélési ráta településenként igen eltérő: Alsóőr a 186 cigány lakosából 52 (28%) tért vissza (*ÉGER-SZESZTAY 2003*), Óribükkösdön alig 5%. *STAUDINGER (1985)* szerint a felsőőri járásban 1946 májusában alig 200 roma élt.

veszteség⁷) inkább az utóbbit igazolja. Egészeiben véve a vizsgált területen körülbelül ötezer roma áldozattal számolhatunk. Ezek után nem meglepő, hogy 1948-ban cigány identitásukat mindössze pár tucatnyian vállalták, ők főként Alsóőr és a magyar határ menti Rendek lakói voltak.

Az 1960 körüli népszámlálások meglehetősen hiányos képet nyújtanak a cigányságról. A hozzáférhető adatok tanulmányozása után – a világháborús veszteségek figyelembevételével – kijelenthető, hogy megyénk teljes területén 6000-6200 roma élt, ennek körülbelül 80%-a élhetett a magyarországi oldalon. A hazai megerész súlya a roma holokauszt országonként eltérő hatása révén a korábbiakhoz képest számottevően megnőtt, az 1930-as évek végén a cigányoknak még kevesebb, mint 50%-a élt a határ magyarországi oldalán.

1980 körül a romák önbevallás szerinti lélekszáma elérte a mélypontot (600 fő), a tényleges érték a hivatalosnak több mint tízszeresére volt becsülhető. A legkevesebben Burgenland területén éltek, ahol valóban csupán néhány száz főre tehetjük a roma közösség lélekszámát, ennek negyede (100-150 fő) élhetett Felsőőrön (*PICK-ZOLNAY 1995*). A muravidéki cigányok száma ekkor *KOCSIS (2002)* alapján 1500-2000 főre tehető, ami a helyi roma lakosság dinamikus szaporulatát jelzi a második világháború óta. Magyarországon a cigányság térbeli elhelyezkedését – akár országos, akár településen belüli relációban – drasztikusan befolyásolta az 1961-es kormányhatározat, mely előírta a cigánytelepek felszámolását és az ott élő cigány népesség falvakba költöztetését. Utóbbi nemcsak a cigányok és magyarok közötti ellentétet élezte ki, hanem olyan nagyarányú lakáspiaci eróziót is elindított, amely felgyorsította a falvakból történő magyar elvándorlást, biztosítva a romák folyamatos beköltözésének fizikai feltételeit (*KOCSIS-KOVÁCS 1991*). A hetvenes-nyolcvanas években a megyei tanácsok Cigányügyi Koordinációs Bizottságai (CIKOB) időnként a települési tanácsoktól becsléseket kértek a cigányság lokális létszámáról. A helyzetet bonyolítja, hogy Vas megyében a cigányság az országos átlagot jóval meghaladó mértékben élt városokban, ahol a minősítésen alapuló becslések eredménye többnyire bizonytalan. Mindettől függetlenül a vizsgált terület magyarországi oldalára vonatkozó 1978-as CIKOB minősítés (5800 fő, ld. *KERTESI-KÉZDI 1998*), illetve *KOCSIS* és *KOVÁCS (1991)* 1984-re vonatkozó, szintén bizottsági jelentésen alapuló becslése (6400 fő) kissé túlzónak tűnik. A fentiek alapján az 1980-as évek elején a történelmi Vas megyében a romák lélekszámát 8000-8500 főre becsülhetjük, körülbelül 55%-uk városokban élt⁸. Legjelentősebb arányt (15-25%) a magyarországi Pankaszon, Telekesen és Toronyban, illetve a muravidéki Kisszombaton értek el.

⁷ A Vas Megyei Cigány Nemzetiségi Önkormányzat alelnökének közlése alapján.

⁸ Szombathelyen 2000, Kőrmenden 1100, Celldömölkön 1000 fő (CIKOB-összeírás).

1. táblázat: A cigányság száma és aránya a népszámlálások és becslések alapján 1851-2011 között

Table 1. The number and the proportion of the Roma people between 1851 and 2011 (based on database of censuses and estimates)

Év	Történelmi Vas megye		Ausztriai rész		Magyarországi rész		Szlovéniai rész	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
1851	1 078	0,4						
1880a			751	0,6				
1893	4 073	1,0						
1900a	1 331	0,3						
1910a	3 068	0,7	2 261	1,7				
1920a					298	0,1		
1941a					512	0,2	723	1,6
1941n	6 213	1,4	5 068	4,1				
1941bs					5 487 (1,7%)			
1978bs					5 800	2,1		
1984bs					6 400	2,3		
1985bs							2 600	4,8
1991bs							3 000	5,7
1992bs					5 208	1,9		
2001n	2 538	0,6	232	0,2	1 516	0,6	790	1,6
2001bs	11 700	2,8	1 300	1,3	7 100	2,7	3 300	6,7
2011n					2 387	1,0		
2011bs	13 000	3,3						

Forrás: Fényes E. 1867, A Magyarországon...1895, Kocsis K.-Kovács Z. 1991, Kertesi G.-Kézdi G. 1998, Kocsis K. 2002, Josipovič, D.-Repolusk, P. 2003, Baumgartner, G.-Freund, F. 2004, Kemény I. 2004, Habclicsek L. 2007, illetve 1880-2011 közötti ausztriai, magyarországi és szlovéniai népszámlálások; rövidítések: a: anyanyelvi adatok, n: nemzetiségi adatok, bs: becslés

1990 körül az egyes mikrotérségekben (Felső-Rába-völgy, Vasvár térsége, Muraszombat környéke, Felső-Őrség és az attól északra fekvő települések) magas természetes szaporodásuk révén már erős kisebbségként jelen lévő cigányság lélekszáma kapcsán ismét elsősorban becslésekre hagyatkozhatunk. Népszámlálások szerint Vas megyében mindössze 1630, Muravidéken 686 lakos vallotta magát cigánynak (Burgenlandban egy személy sem), ez alapján a vizsgált terület egészén számuk hivatalosan kétezer fő körül alakult. A *KERTESI-KÉZDI (1998)* szerzőpáros által végzett 1992. évi felmérés szerint a vizsgált terület magyarországi oldalán 5208 főnyi cigányság él⁹, hasonló becslést ad *KOCSIS (2002)*, aki ezen kívül a burgenlandi romák számát 1600 főre teszi (utóbbi nem csak a vizsgált területre vonatkozik). A *JOSIPOVIČ-REPOLUSK (2003)* szerzőpáros által kidolgozott becslés szerint a Muravidék területünkre eső

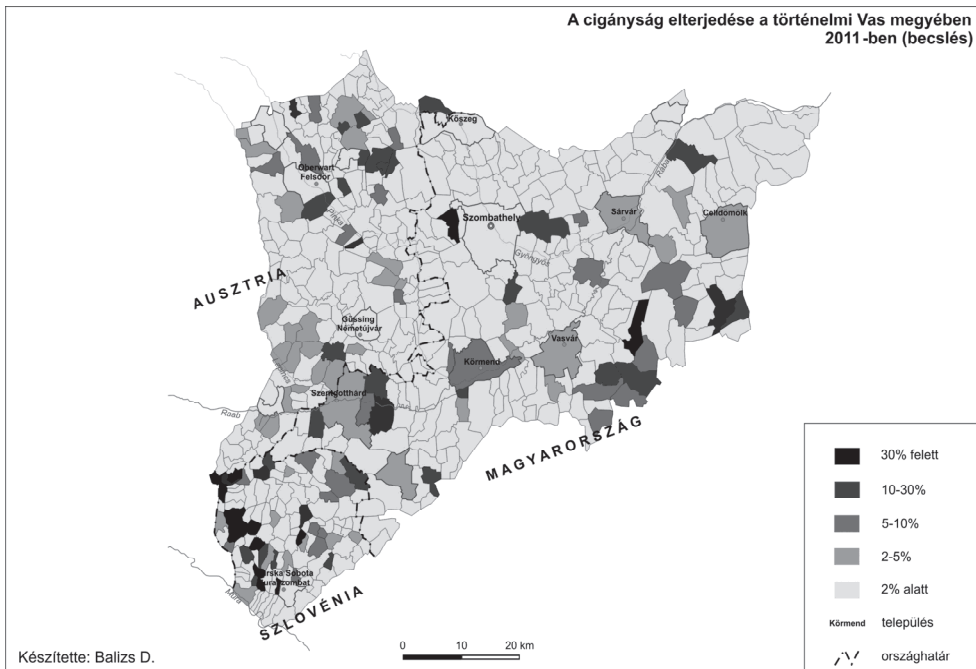
⁹ Ez az érték alátámasztja az 1980-as évek CIKOBÍ-felméréseinek pontatlanságát.

részén háromezer cigány élt¹⁰, ily módon a megye történelmi területe 1990 környékén körülbelül 9200 roma lakos élhetett. Ötszáz főnél több roma lakosa Szombathelynek, Körmendnek és Jánosházának volt.

Az ezredfordulót követő népszámlálások (2001; 2002) szerint a cigányok (2,5 ezer fő, 0,6%) hivatalos száma igen alacsony, a censusok szerint kétharmaduk a vizsgált terület magyarországi részén élt. Becslésekből (*KOCSIS 2002, JOSIPOVIČ–REPOLUSK 2003, BAUMGARTNER–FREUND 2004*), illetve *KEMÉNY (2004)* és *HABLICSEK (2007)* minősítéseiből és termékenységre vonatkozó adataiból kiindulva 2001 körül a vizsgált terület magyarországi részén 7100 (népszámlálás szerint 1516), a muravidékin 3300 (790), a burgenlandi oldalon 1300 (232), a történelmi Vas megyében tehát körülbelül 11,7 ezer (2,9%) cigány lakos élhetett (1. táblázat). Jelenleg a vizsgált terület egészére vonatkozó, más szerzők munkáiból levezetett és szakmai igényrel meghatározott becslések közül ez számít a legfrissebbnek (1. ábra).

1. ábra: A cigányság elterjedése a vizsgált területen 2011-ben

Figure 1. Ethnic pattern of the Roma people in the research area in 2011.

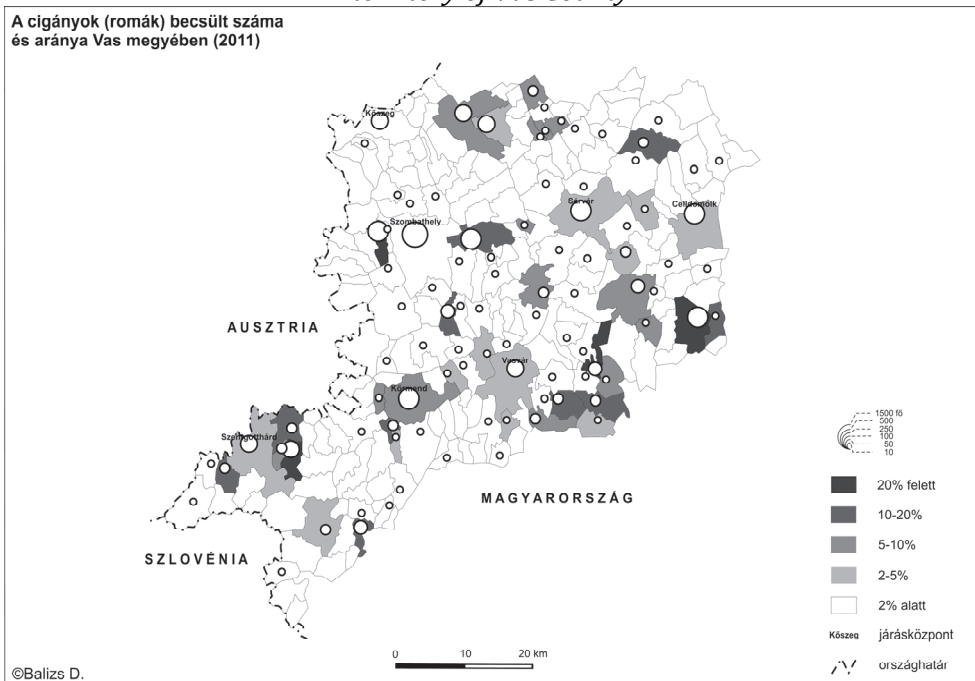

Forrás: ld. 1. táblázat

¹⁰ Véleményük szerint száznál több roma lakója volt többek között Kísszombatnak, Ivánfalvának, Perestónak, Muraszombatnak. A cigánytól eltérő nemzetiséget megadó cigány anyanyelvűek 94%-a szlovénnek, alig 1%-a magyarnak vallotta magát. A nem cigány nemzetiségű vagy anyanyelvű, de a cigány nyelvet közösségi szinten használók 71%-a a szlovén, 27%-a a magyar nemzetiséget jelölte be (*JOSIPOVIČ–REPOLUSK 2003*).

2011-ben – mivel Ausztriában és Szlovéniában időközben áttértek a regiszter alapú népszámlálásra – már csak a magyarországi településekről találunk hivatalos nemzetiségi adatokat. A hazai adatbázis értelmezése is számos nehézséget rejt magában (többes kötődésűek, nemzetiségükről nem nyilatkozók stb. (KAPITÁNY 2013), ettől függetlenül a romák lélekszámát a census 2387 főben állapítja meg (a vizsgált terület magyarországi része). Ez azt jelenti, hogy az ezredfordulót követő évtizedben a cigányok száma, természetes szaporodásuknak és etnikai identitásuk tudatosabb vállalásának köszönhetően, 57%-kal növekedett. Ez az érték alig marad el a teljes hazai cigányság növekedési ütemétől. Az anyanyelvi adatok ettől jelentősen eltérnek, a cigányt elsődleges nyelvüknek vallók száma a fentinel jóval lassabban bővült (22%). A népszámlálási adatok természetesen a feltételezhető valós helyzeten merőben eltérő képet adnak. A romák abszolút számukat tekintve főként a városokban (Szombathely, Körmend, Celldömölk) fokozták jelenlétüket, számottevő arányt a lokális népességben ezzel szemben főként a rurális terekben képviselnek. Ezek közül is kiemelkedik a Szombathelyhez közeli Torony, a megye délkeleti pereme (Bérbaltavár, Csehimindszent, Jánosháza, Mikosszéplak), illetve Szentgotthárd környéke (Csörötnek, Rönök, Szakonyfalu) (2. ábra).

2. ábra: A cigányok becsült száma és aránya a jelenlegi Vas megyében
 Figure 2. The estimated number and proportion of the Roma people in the current territory of Vas County

Forrás: ld. 1. táblázat

2011-re vonatkozóan az ezredforduló környéki adatok valamint a demográfiai trendek és tényezők (fertilitás, migráció) figyelembevételével adhatunk meg becslést, ezek alapján a cigányok lélekszáma a teljes vizsgált térségben 13 ezer főre, aránya 3,3%-ra tehető.

4. JÖVŐKÉP

A magyarországi és a Vas megyei horvát, német és szlovén kisebbségek korstruktúrája összességében a magyarokénál kedvezőtlenebb, noha az országos termékenységi arányszám 2011-ben a szlovéneknél (177) és a horvátoknál (154) is meghaladta a magyarokét (150). A cigányság ezzel szemben termékenységi rátája (233) és rendkívül fiatalos korösszetétele alapján is külön kategóriát képvisel, ám országos viszonylatban a Vas megyei romák körében a gyermekkorúak aránya számottevően alacsonyabb. Utóbbi támasztja alá Hablicsek László is, aki szerint a nyugat-dunántúli cigányok termékenysége illetve lélekszám-gyarapodása – migrációs nyereségük dacára – nagymértékben elmarad az kelet-magyarországi vagy akár az országos szinttől (*HABLICSEK 2007*) (3. ábra).

A cigányság lélekszáma kapcsán stabil növekedés várható, ugyanakkor joggal feltételezhetjük, hogy ennek volumene – az országos átlagnál jóval alacsonyabb természetes szaporodásuk révén – mérsékelt marad. A romák száma szakmai vélemények és a kisebbségi szervezetek becslései szerint is Vas megyében az egyik legalacsonyabb, így nem valószínűsíthető etnikai identitásuk tömeges vállalásából fakadó hirtelen gyarapodásuk sem. Mindemellett a periférikusabb településeken – a magyarok fogyásával, elvándorlásával egyidejűleg – arányuk számottevően bővülni fog.

A történelmi Vas megye három különböző régiójából Burgenlandban él a legkevesebb cigány lakos, ennek oka a második világháború ismert eseményeiben keresendő. Termékenységük – Közép-Európa más országaival ellentétben – meglepően gyorsan csökkent, születési rátájuk 1948-2001 között 41-ről 12‰-re zuhant (*BAUMGARTNER-FREUND 2004*), utóbbi érték nem sokkal haladja meg az ausztriai átlagot. Körükben számottevő lélekszám-növekedés csak a migrációs többlettől várható, ám a főként Erdélyből érkező romák bevándorlása egyelőre nem mutat nagy intenzitást. Magyarország nyugati megyéinek munkavállaló korú roma lakossága jelentős számban ingázik Ausztriába, esetleges végleges áttelepülésük jelenthetné Burgenlandba történő migrációjuk következő hullámát¹¹.

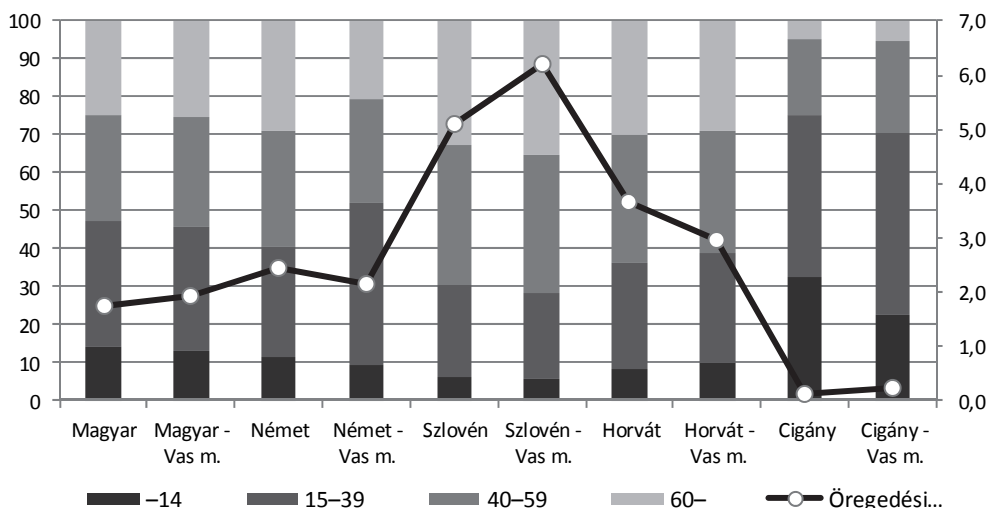
---

¹¹ A Vas Megyei Cigány Nemzetiségi Önkormányzat alelnökével folytatott beszélgetésből kiderült, hogy a Vas megyei romák döntő része az ausztriai alkalmi munkákból él (pl. lomtalanítás), melynek elvégzéséhez gyakran szervezeten szállítják őket a burgenlandi településekre.

A magyarokkal ellentétes trend jellemzi a Muravidék nyugati harmadában koncentrálódó cigányságot, mely a történelmi Vas roma közösségei közül a leggyorsabban növekszik. Ha a számbeli gyarapodásuk dinamikája nem változik, körülbelül két évtized múlva a vizsgált terület muravidéki oldalán már a lakosság 10%-át fogják alkotni.

3. ábra: A magyarországi illetve a vizsgált terület hazai részén élő népesség korszervezete 2011-ben

Figure 3. The age structure of the population in Hungary and in the Hungarian part of the research area in 2011.

Forrás: 2011. évi népszámlálás

5. EGYÜTTÉLÉS, SZEGREGÁCIÓ

A cigányság etnikai alapú szegregációjáról alkothatunk képet, ha a lakhelyük településen belüli elhelyezkedését tanulmányozzuk. 1893-ban az általuk lakott 202 település közül 115 esetben létezett elkülönült cigánytelep, 66 helységben a többségi népezzel keverten, 6 településen részben elkülönülten, részben keverten laktak. Elmondható, hogy egy térségben minél nagyobb számban éltek, szegregációjukra annál nagyobb esély mutatkozott. A térbeli elkülönülés mértéke (ahogy a cigányság lélekszáma is) a nyugati járásokban nagyobb volt, mint a megye keleti felében (*A MAGYARORSZÁGBAN...1895*).

A helyzet a két világháború között sem változott, sőt az 1930-as évek második felétől a közép-európai politikai viszonyok radikalizálódásával a cigányság szegregációja még fokozódott is, *BAUMGARTNER-FREUND (2004)* szerint például a burgenlandi települések egyharmadában létezett a település más

részeitől elkülönülő cigánytelep. Előfordult olyan is, amikor a romák nem külön telepen, hanem adott község egyik (jellemzően szélső) utcájában éltek, ebben az esetben szorosabb kapcsolat fűzte őket a többségi közösséghez, ami a cigányokról alkotott véleményt is kedvezően befolyásolta¹². A szegregáció számottevő oldódása végül is két esemény, a második világháborús roma holokauszt, valamint az 1960-as évekbeli magyarországi intézkedések következménye. Ennek következtében a falusi cigánytelepek jelentős része megsemmisült vagy elnéptelenedett, viszont a városokba költöző romák egy része így is a többségi társadalomtól elkülönülten él. A Vas Megyei Cigány Nemzetiségi Önkormányzat szerint a vizsgált terület hazai részén a telepszerű szegregációt a romák egyes városrészekben történő koncentrálódása váltotta fel: ilyen relatív tömörülés figyelhető meg többek között Körmenten, Sárváron és Vépen.

Muravidékről viszonylag kevés információval rendelkezünk, a cigányság aránya számos dombvidéki, periférikus aprófaluban magas, telepszerű elhelyezkedésük nem általános, de jelenlétük a települések, településrészek többségében növekszik (*KARDOS 2012*). Egyes muravidéki roma közösségek településen belüli marginális helyzete viszont szembeötlő, az „anyatelepüléstől” való szeparációjuk lényegében teljessé válhat; ilyen állapotot szentesített például a Muraszombat szomszédságában elterülő Pusztá önálló településsé nyilvánítása 2006-ban (korábban Kisszombat „cigánytelepe” volt).

A roma-nem roma együttélés kutatásában mélyfúrásra a tradicionálisan romák által is lakott Felsőőr (Oberwart) kiváló terepet kínált. Felsőőr Ausztriában, Burgenland tartomány déli részén helyezkedik el, évszázadok óta a felső-őrségi, a középkorban határvédő funkciót ellátó, és a 19. század közepéig nemesi jogállású magyar népesség központja. A város domináns nemzetisége – noha a 17. századtól már német és horvát bevándorlás is érintette – az első világháború végéig a magyar maradt; az etnikai arányok gyors eltolódása csupán ezután következett. A magyarok 20. század eleji 75% körüli részesedése a két világháború között 50, napjainkra 15%-ra módosult, miközben gyorsan nőtt a németajkúak, valamint (az 1980-as évektől) az Ausztrián kívül született migránsok aránya.

A cigányság jelenléte e tájon a 17. század végétől dokumentálható. Felsőőrrre a lokális nemesi előjogok megszűnéséig nem valószínű a betelepedésük, a 19. század második felében viszont már biztosan jelentős számban éltek cigányok a településen, az 1893. évi cigányösszeírás alapján százas nagyságrendű (magyar nyelvű, római katolikus vallású) csoportról beszélhetünk. A korabeli anyakönyvi források szerint alig pár család költözött be, ám hagyományosan magas fertilitásuknak köszönhetően számuk gyors ütemben gyarapodott: 1860-1911 között összesen 259 roma gyermek született Felsőőrön (*KOVÁCS*

¹² Az alsóőri Magyar Média és Információs Központ munkatársának közlése alapján.

1942). A cigánytelep nem alkotott teljesen különálló egységet, a település szélén helyezkedett el.

1910-ben a felsőöri cigányok (anyanyelvük alapján) magyarnak vallották magukat, a két világháború között az osztrák hatóságok már külön nemzetiségi kategóriába sorolták őket. Számuk 1934-ben 323, a második világháború előestéjén már 360 főt tett ki¹³. Ausztria Németországhoz csatolása után a helyi cigány népesség megfélemlítése, majd deportálása következett. A közösség csupán töredéke (körülbelül tizede, ld. *BAUMGARTNER 1995*) élte túl a háborús vészkorszakot. *SOMOGYI (2004)* háztartási listákra illetve nyelvhasználati jellemzőkre támaszkodó kutatása szerint 1964-ben Felsőőr népességének 1,9%-a (95 fő) volt roma, akiknek döntő része a település szélétől hétszáz méterre épült cigánytelepen élt. Jelenleg a város határában elterülő „Romiasiedlung” mindössze 49 főnek ad otthont, noha húsz éve még 120 lakosa volt (*PICK-ZOLNAY 1995*); a fogyásban az 1990-es években felerősödő (azóta viszont nem tapasztalható) romaellenes megnyilvánulások is szerepet játszhattak¹⁴. A 20. század második felében az eredetileg magyarul beszélő cigányság német anyanyelvűvé vált (*HALWACHS 2011*).

A város belső etnikai struktúrájának egyik jellegzetes módosulásaként értelmezhető a cigánytelep térbeli mozgásának folyamata, iránya. 1938 előtt Felszeg szélén, a roma népesség magyar nyelvhasználatának megfelelő környezetben terült el, ennek a radikalizálódó politikai környezetet követő deportálás vetett véget. A második világháborút túlélő csekély létszámú cigányság lakótelepe immár a városon kívül, de még annak közvetlen közelében alakult újjá, amit rövideken (1972) az épülő kórház tégigénye miatt bontottak el. Ezt követően – immár jelentős távolságra a településtől – újabb, az addigiaknál kisebb méretű lakótelepet építettek részükre, melynek lakosság száma folyamatosan zsugorodik. A cigánytelep helyének városközponttól történő permanens távolodása akár a helyi roma közösség és a többségi társadalom közötti „szociális távolság” növekedésének jelképeként is értelmezhető.

ÖSSZEZGÉS

A cigányság lélekszáma a Kárpát-medence e nyugati táján is dinamikusan növekszik, az elmúlt egy évszázad folyamán megduplázódva jelenleg 13 ezer fő

¹³ <http://burgenland.orf.at/news/stories/2586856/>

¹⁴ 1995. február 3-án négy felsőöri cigány lakos bombatámadás áldozata lett, alig pár méterre a cigánytelep szélétől. A romákkal szembeni diszkrimináció az 1990-es években számos kontextusban megjelent, akár foglalkoztatási téren (ld. *LEONI 2004*), akár olyan hétköznapi szituációkban, mint a szórakozóhelyek látogatása (pontosabban annak tiltása, ld. <http://derstandard.at/2793264/Oberwart-Verein-Roma-kritisiert-Zutrittsverbot-in-Discothek>)

körül. A lélekszám különböző időszakokban érvényes volumenét, illetve a változás ütemét, az abban tapasztalható hullámzásokat (pl. a második világháború idején) a népszámlálási adatok mellett számos más forrás – országos és helyi felmérések, becslések, hatósági nyilvántartások stb. – felhasználásával határozta meg. Nagy szerepet játszottak ebben a saját helyi terepmunkáim eredményei is. A történelmi Vas megyében ugyan nem beszélhetünk a Kárpát-medence keleti feléhez hasonló, közel összefüggő cigány etnikai térről, azonban számottevő kisebbségi csoporttá, esetenként lokális többséggé formálódásuk egyre figyelemreméltóbb társadalmi folyamat. Utóbbira a hazai oldalon Torony, Csörötnek, Csehimindszent, illetve a Muravidék egyes nyugati települései szolgálnak példaként. Ezen kívül a vizsgált terület számos más településén – Felsőőr/Oberwart, Körmend, Jánosháza – élnek a romák nagyobb létszámban, vagy telepszerűen elhelyezkedve. A speciális helyzetű Felsőőr kivételével, dacára annak, hogy a Vas megyei cigányság fertilitási mutatói elmaradnak a romák országos átlagától, lélekszámuk és lokális arányuk további emelkedése valószínűsíthető.

Térmitázatuk jelentősen átforgalmódott. A napjainkban Ausztriához tartozó burgenlandi terület a második világháború előestéjén még a vizsgált térség roma népességének 80%-át tömörítette. Jelenleg mintegy kétharmaduk a hazai oldalon, negyedük a Muravidéken él, mindössze tizedük jut a burgenlandi tájakra. Vas megye jelenlegi területén (Magyarország) a cigányok 55-60%-a városokban él, ez jóval meghaladja az országos értéket. A szomszédos ausztriai és szlovéniai vidékeken a romáknak inkább falvak adnak otthont.

IRODALOM

- A MAGYARORSZÁGBAN** 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei (1895). Magyar Statisztikai Közlemények, Új folyam IX.
- BAUMGARTNER, G.** (1995): 6x Österreich. Geschichte und aktuelle Situation der Volksgruppen. Drava Verlag, Klagenfurt 182 p.
- BAUMGARTNER, G.-FREUND, F.** (2004): Die Burgenland Roma 1945-2000. Burgenländische Forschungen 88. Eisenstadt 314 p.
- CSAPÓ T.-KOC SIS ZS.** (szerk.) (2009): Monográfia Torony község 600 éves jubileumára. Toronyi Önkormányzat, Torony 233 p.
- DANYI D.** (1993): Az 1850. és 1857. évi népszámlálás. KSH, Budapest 223 p.
- ÉGER GY.-SZESZTAY Á.** (2001): Alsóőr. Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht. Budapest 146 p.
- FÉNYES E.** (1836): Magyarországnak, s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben. Trattner-Károlyi Nyomda, Pest pp. 334-417.

- HABLICSEK L.** (2007): Kísérleti számítások a roma lakosság területi jellemzőinek alakulására és 2021-ig történő előrebecslésére. *Demográfia* 50. 1. pp. 7-54.
- HALWACHS, D. W.** (2011): Vom Zigeunerischen zum Roman. In: Perschy, J. M.–Hess, M. (Red.): *Insich(t) & Ansich(t): Das Burgenland von 1921-2011.* Burgenlandisches Landesarchiv, Eisenstadt pp. 19-41.
- HAVAS G.–KEMÉNY I.–KERTESI G.** (1997): A relatív cigány a klasszifikációs küzdőtéren. *Kritika* 35. 3. pp. 31-33.
- JOSIPOVIČ, D.–REPOLUSK, P.** (2003): Demographic Characteristics of the Romany in Prekmurje. *Acta Geographica Slovenica* 43. 1. pp. 128-140.
- KAPITÁNY B.** (2013): Kárpát-medencei népszámlálási körkép. *Demográfia* 56. 1. pp. 25-64.
- KARDOS F.** (2012): Határjáró, határkerülő romák. Roma közösségek az osztrák-magyar-szlovén hármashatár övezetében. http://www.etnologia.mta.hu/harmashatarok/anyagok/KardosF_aug_jav_ea_wm.pdf (letöltve: 2015. március 10.)
- KEMÉNY I.** (2004): A magyarországi cigány népesség demográfiája. *Demográfia* 47. 3-4. pp. 335-345.
- KEMÉNYFI R.** (1999): Etnikai besorolás és statisztika. Elvi alapvetés a gömöri cigányok három évszázados jelenlétének vizsgálatához. *Regio–Kisebbség, politika, társadalom* 10. 1. pp. 137-155.
- KERTESI G.–KÉZDI G.** (1998): A cigány népesség Magyarországon. *Socio-typo,* Budapest p. 467.
- KOCSIS K.** (2002): Etnikai-politikai földrajzi adalékok a kárpát-medencei cigány (roma) kérdés vizsgálatához. In: Reisz T.–Andor M. (szerk.): *A cigánység társadalomismerete.* Iskolakultúra, Pécs pp. 32-49.
- KOCSIS K.–KOVÁCS Z.** (1991): A magyarországi cigánynépesség társadalomföldrajza. In: Utasi Á.–Mészáros Á. (szerk.): *Cigánylét.* MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest pp. 78-105.
- KOVÁCS M.** (1942): A felsőőri magyar népsziget. Település- és Népiségtörténeti Értekezések 6. Sylvester Nyomda, Budapest 118 p.
- LADÁNYI J.–SZELÉNYI I.** (1997): Ki a cigány? *Kritika* 34. 12. pp. 3-6.
- LEONI, T.** (2004): The Labour Market Development of Oberwart and the Socio-Economic Situation of the Roma. *Österreichisches Institut für Wirtschaftsforschung,* Wien 56 p.
- MEZEY B.** (1986): A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422-1985. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 318 p.
- PÁLHÁZY L.** (szerk.) (2000): *Burgenland településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai: 1880-1991.* KSH, Budapest 259 p.

- PAPP Z. A.** (2010.): Az etnikai adatgyűjtés módszertana a Magyarországgal szomszédos országok népszámlálásaiban. Statisztikai Szemle 88. 1. pp. 5-28.
- PICK K.-ZOLNAY J.** (1995): Cigánysor(s). Beszélő Hetilap 7. 8. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/ciganysors> (letöltve: 2014. március 30.)
- SOMOGYI L.** (2004): A burgenlandi magyarság. Burgenlandi Magyarok Népfőiskolája, Oberschützen 208 p.
- STAUDINGER, E. G.** (1985): Die Zigeuner im Burgenland während der NS-Herrschaft. In: Karner, S. (Hg.): Das Burgenland im Jahr 1945. Rötzer-Druck, Eisenstadt pp. 149-164.
- SZUHAY P.** (1997): Akiket cigányoknak neveznek – akik magukat romának, muzsikusnak vagy beásnak mondják. Magyar Tudomány 42. 6. pp. 656-678.
- VÁRADI J.** (2009): A magyarországi cigány népesség számának alakulása 1850-1910. Regio–Kisebbség, politika, társadalom 20. 1-2. pp. 60-81.

EGYÉB IRODALOM

- <http://burgenland.orf.at/news/stories/2586856/> (letöltve: 2014. április 01.)
- <http://derstandard.at/2793264/Oberwart-Verein-Roma-kritisiert-Zutrittsverbot-in-Discothek> (letöltve: 2017. december 27.)